

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

©2020 БУБЕНКО П. Т., ДИМЧЕНКО О. В.

УДК 330.837:330.3
JEL: O30; O38; R10

Бубенко П. Т., Димченко О. В. Територіальна організація інноваційного розвитку

Стаття присвячена дослідженню наукової проблематики, пов'язаної з прискоренням інноваційного розвитку просторової економіки, визначенню ступеня впливу інновацій на характер територіальної організації господарської діяльності, забезпеченню теоретичного підґрунтя щодо формування зон інноваційного зростання окремих територій (регіонів). Основною метою є визначення особливостей і протиріч сучасного стану системи територіальної організації інноваційної діяльності та прискорення на цій основі темпів соціально-економічного розвитку певної території. Систематизація літературних джерел з тематики дослідження свідчить, що сучасна економічна наука приділяє недостатню увагу дослідженню характеру та впливу інноваційної складової, у широкому її розумінні, на темпи та якість як самої системи територіальної організації, так і динаміки інноваційного розвитку. Саме з цього випливає безумовна актуальність теми. Проблематику поширення дифузії інновацій досліджено з точки зору уявлення та позиціонування окремої території (регіону) як суб'єкта економічних відносин, як багатофункціональної та багатоаспектної економічної системи, а не як місце зосередження лише засобів виробництва та праці. Подальшим розвитком, симбіозом теорії регіоналістики, зокрема просторової організації виробництва, з теорією та практикою інноваційного підприємництва є обґрунтування доцільності створення та поширення територіальних полюсів інноваційного зростання. Доведено, що ефективна інноваційна політика на певному економічному просторі діяльності повинна ґрунтуватися на функціональних властивостях форм просторової організації виробництва, з одного боку, та розміщенні продуктивних сил – з іншого. Досліджено та розвинуто уявлення про природу та характер існуючих форм сучасної територіальної організації інноваційної діяльності, яка являє собою своєрідну мережеву конструкцію, що є проекцією виробничих мереж на певну територію, або т. зв. «мереж, прив'язаних до місця». Економічна міць такої території задається та визначається не обсягами матеріального виробництва, а мобілізаційним ресурсом усієї мережі, її загальним впливом на глобальний ринок. Набула подальшого розвитку і теорія кластеризації як одна із сучасних форм організації інноваційної діяльності на певній території.

Ключові слова: територія, інновації, розвиток, регіон, організація, полюси зростання, кластер, конкуренція.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-109-115>

Бібл.: 8.

Бубенко Павло Трохимович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем науково-технічного та економічного прогресу регіону, Північно-Східний науковий центр НАН і МОН України (вул. Багалия, 8, Харків, 61002, Україна)

Димченко Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dymchenkoov@gmail.com

УДК 330.837:330.3
JEL: O30; O38; R10

Бубенко П. Т., Димченко Е. В. Территориальная организация инновационного развития

Статья посвящена исследованию научной проблематики, связанной с ускорением инновационного развития пространственной экономики, определению степени влияния инноваций на характер территориальной организации хозяйственной деятельности, обеспечению теоретического обоснования формирования зон инновационного роста отдельных территорий (регионов). Основной целью является определение особенностей и противоречий современного состояния системы территориальной организации инновационной деятельности и ускорение на этой основе темпов социально-экономического развития определенной территории. Систематизация литературных источников по тематике исследования свидетельствует, что современная экономическая научная мысль уделяет недостаточное внимание исследованию характера и влияния инновационной составляющей, в широком её понимании, на темпы и качество как самой системы территориальной организации, так и динамики инновационного развития. Именно этим объясняется безусловная актуальность темы. Проблематика распространения диффузии инноваций исследована с точки зрения представления и позиционирования отдельной территории (региона) как субъекта экономических отношений, как многофункциональной и многоаспектной экономической системы, а не как место сосредоточения лишь средств производства и труда. Дальнейшим развитием, симбиозом теории регионалистики, в частности пространственной организации производства, с теорией и практикой инновационного предпринимательства является обоснование целесообразности создания и распространения территориальных полюсов инновационного роста. Доказано, что эффективная инновационная политика на определенном экономическом поле деятельности должна основываться на функциональных свойствах форм пространственной организации производства, с одной стороны, и размещении продуктивных сил – с другой. Исследовано и развито представление о природе и характере существующих форм современной территориальной организации инновационной деятельности, которая представляет собой своеобразную сетевую конструкцию, которая является проекцией производственных сетей на определенную территорию, или так называемых «сетей, привязанных к месту». Экономическая мощь такой территории задается и определяется не объемами материального производства, а мобилизационным ресурсом всей сети, её общим влиянием на глобальный рынок. Приобрела дальнейшего развитие и теория кластеризации как одна из современных форм организации инновационной деятельности на определенной территории.

Ключевые слова: территория, инновации, развитие, регион, организация, полюса роста, кластер, конкуренция.

Библ.: 8.

Бубенко Павел Трофимович – доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом проблем научно-технического и экономического прогресса региона, Северо-Восточный научный центр НАН и МОН Украины (ул. Багалея, 8, Харьков, 61002, Украина)

Димченко Елена Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой предпринимательства и бизнес-администрирования, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dymchenkoov@gmail.com

Bubenko P. T., Dymchenko O. V. The Territorial Organization for Innovative Development

The article is concerned with the research of scientific issues related to the acceleration of innovative development of the spatial economy, determining the degree of influence of innovations on the nature of the territorial organization of economic activity, providing a theoretical substantiation for the formation of innovation growth zones of individual territories (regions). The main objective is to define the features and contradictions of the current status of the system of territorial organization of innovation activity and to accelerate on this basis the pace of socio-economic development of a certain territory. The systematized literary sources on the topic of the research show that modern economic scientific thought does not pay enough attention to the study of the nature and influence of the innovation component, in its broad understanding, on the pace and quality of both the system of territorial organization and the dynamics of innovation development. This explains the undeniable relevance of the topic. The problem of the spread of innovation diffusion is researched in terms of the representation and positioning of an individual territory (region) as a subject of economic relations, as a multi-functional and multi-faceted economic system, and not as a place of only concentration of means of production and labor. Further development, symbiosis of the theory of regionalism, in particular the spatial organization of production, with the theory and practice of innovative entrepreneurship is the substantiation of the feasibility of creating and spreading the territorial poles of innovative growth. It is proved that an efficient innovation policy in a certain economic field of activity should be based on the functional properties of the forms of spatial organization of production, on the one hand, and the deployment of productive forces on the other. The idea of the nature and character of the existing forms of modern territorial organization of innovation activity is studied and further developed, which is a kind of network structure, which is a projection of production networks into a certain territory, or the so-called «networks tied to a place». The economic strength of such a territory is set not by the volume of material production, but by the mobilization resource of the entire network, its overall impact on the global market. Also the theory of clustering as one of the modern forms of innovation activity in a certain territory has acquired further development.

Keywords: territory, innovations, development, region, organization, poles of growth, cluster, competition.

Bibl.: 8.

Bubenko Pavlo T. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Problems of Scientific, Technical and Economic Progress of the Region, North-East Research Center NAS and MES of Ukraine (8 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

Dymchenko Olena V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Business Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dymchenkoov@gmail.com

Глибокі зміни світогосподарської системи, глобалізація та постіндустріальні умови розвитку економіки світових лідерів пов'язані з радикальною зміною парадигми такого розвитку, з новою якістю інноваційного процесу. Перехід від локальних інновацій до масового їх використання, перетворення сфери виробництва нововведень у провідний господарсько-економічний і соціокультурний ресурс задає основні напрямки таких змін.

Водночас однією з найбільш гострих проблем масової реалізації нововведень і прискорення темпів розвитку є феномен «надвиробництва» інновацій, породжений консерватизмом мислення та діяльності. Відомо, що окремі люди, групи та команди не можуть швидко перебудувати свої установки, навички та здібності, а великі та найбільші корпорації-виробники здебільшого зацікавлені в оптимізації існуючої ситуації, а не в її змінах. У суспільстві все виразніше проявляється дискомфорт від високого динамізму змін, породжуючи масовий страх перед майбутнім. Так формуються бар'єри, що перешкоджають появі та поширенню інноваційних хвиль. Ідея розвитку знає суспільної критики тим частіше і сильніше, чим гостріше проявляється хвильовий характер процесів розвитку та розширюється нерівність між територіями, соціальними групами та окремими людьми.

Метою статті є визначення особливостей процесів інноваційного розвитку в контексті його територіальної організації.

У наукових дискусіях і дослідженнях останніх років відзначається, що жодна країна світу не готова сьогодні повною мірою до системного переходу на

рейки нової економіки через кризу інфраструктур забезпечення інноваційних процесів. Системи освіти, управління та політики, розселення та розміщення продуктивних сил навіть країн-лідерів не відповідають повною мірою новим викликам. Передбачається, що в найближчі 10–15 років багато розвинутих країн увійдуть у смугу довгострокової структурної кризи, викликані старінням і слабкістю як національних, так і світових інфраструктур, не здатних належною мірою забезпечити глобальний перерозподіл, перенаправлення світових потоків матеріальних і кадрових ресурсів, що набирає силу й знаменує ефективну діяльність найбільших виробників. Унаслідок цього очікується загострення конкуренції країн і територій (регіонів) за модернізацію, розвиток і пропозицію найбільш ефективних інфраструктур, що може змінити наявну конфігурацію країн – інноваційних лідерів і дає шанс іншим країнам перехопити інноваційне лідерство.

Дослідженню складних проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком просторової економіки, ступенем впливу інновацій на характер дії економічних циклів та промислового виробництва, визначенню та формуванню зон інноваційного зростання окремих територій (регіонів), присвячено науковій праці таких знаних вчених, як Т. Хагерстранд, А. Льош, У. Айзард, П. Кругман, Ф. Перру, Ж. Будвіль, Х. Р. Ласуен. Однак невпинний час постійно вносить певні корективи в наше економічне буття, що вимагає відповідної реакції на такі зміни.

З огляду на це *метою* статті є дослідження особливостей і протиріч сучасного стану територіальної організації інноваційного розвитку.

У працях основоположників регіональної економіки [1; 2] певна територія або регіон здебільшого виступав тільки як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва та споживання товарів, сфери обслуговування. Регіон майже не розглядався ними як повноцінний суб'єкт економічних відносин, носій особливих економічних інтересів. Натомість у сучасних теоріях регіон досліджується вже як багатофункціональна та багатоаспектна система. Найбільше поширення одержали чотири парадигми регіонального розвитку: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон як квазідержавна являє собою відносно відособлену підсистему держави та національної економіки. У багатьох країнах такі регіони акумулюють усе більше функцій і фінансових ресурсів, що раніше належали «центру» (процеси децентралізації та федералізації). Взаємодія державної (федеральної) та регіональної влади, а також різні форми міжрегіональних економічних відносин забезпечують функціонування регіональних економік у системі національної економіки.

Регіон як квазікорпорація виступає великим суб'єктом власності (регіональної та муніципальної) й економічної діяльності. У цій якості він стає учасником конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом можуть служити захист «торговельної марки» місцевих продуктів, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг тощо). Регіон як економічний суб'єкт взаємодіє з національними та транснаціональними корпораціями. Розміщення штаб-квартир і філій корпорацій, їхні механізми ціноутворення, розподілу робочих місць і замовлень, трансфертів доходів, сплати податків і т. п. впливають на економічне становище регіонів. У меншому ступені, ніж сучасні корпорації, такі регіони мають значний ресурсний потенціал саморозвитку.

Підхід до *регіону як до ринку*, що має певні границі (ареал), акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат) і особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань тощо.

Зазначені три напрямки в економічній теорії розвитку регіону, як правило, досліджують проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання та громадського контролю. Серед учених-регіоналістів рідко зустрічаються прихильники крайніх позицій: або повністю ринкова економіка (радикальний лібералізм), або централізовано-керована економіка. Безліч теоретичних відтінків залишається на платформі «соціальне ринкове господарство», тому в теоріях економічного регіону значна увага приділяється подоланню так званого фіаско ринку, принципам розвитку неринкової сфери, виробництву та використанню суспільних благ, регулюванню діяльності природних монополій, захисту

від негативних наслідків приватнопідприємницької діяльності тощо.

Підхід до *регіону як до соціуму* (спільності людей, що живуть на певній території) висуває на перший план відтворення стандартів соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища і т. ін.) і розвиток системи розселення. Вивчення всіх пов'язаних з цим процесів ведеться в розрізі соціальних груп з їхніми особливими функціями й інтересами. Автори доводять, що даний підхід ширше за економічний. Він включає культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму, синтезу яких регіоналістика із самого свого початку приділяла велику увагу.

У теорії регіональної економіки розвиваються й інші спеціалізовані підходи. Наприклад, регіон – як підсистема інформаційного суспільства або регіон – як безпосередній учасник інтернаціоналізації та глобалізації економіки.

Теорії розвитку регіону спираються на досягнення макроекономіки, мікроекономіки, інституціональної економіки й інших напрямків сучасної економічної науки.

Подібність регіону та національної економіки визначає можливості застосування для регіону макроекономічних теорій (неокласичних, неокейнсіанських тощо), особливо тих, які беруть за основу виробничі фактори, виробництво, зайнятість, доходи. Теорії регіональної макроекономіки ближче відповідають парадигмі «регіон як квазідержавна». Таке застосування більш притаманно для однорідних (гомогенних) регіонів.

Мікроекономічні теорії доцільно залучати тоді, коли подання регіону як територіального осередку або однорідного простору – недостатньо, і необхідно брати до уваги внутрішні розходження (вузловий або поляризований регіон). Теорія та методологія мікроекономічного аналізу більше відповідає парадигмам «регіон як квазікорпорація» і «регіон як ринок».

Еволюція *теорії розвитку регіону* відбиває підвищення ролі «нематеріальних» цілей і факторів економічного розвитку, можливості міждисциплінарних знань і переходу регіонів на модель сталого (еколого-соціо-економічного) розвитку.

Теорії розміщення, які розроблювались останніми десятиліттями, не відкидаючи спадщини класиків розміщення сільськогосподарського та промислового виробництва та їхніх послідовників, зміщують акценти на інші види розташовуваної в певному регіоні діяльності та фактори розміщення.

Новими об'єктами досліджень *теорії регіоналістики* стають продукування та розміщення інновацій, телекомунікаційних і комп'ютерних систем, розвиток реструктуризованих і конверсійних промислово-технологічних комплексів. У нових теоріях ува-

га переміщується із традиційних факторів розміщення (транспортні, матеріальні, трудові витрати) спочатку на проблеми інфраструктурного забезпечення, структурованого ринку праці, екологічні обмеження, а в останні два десятиліття – на нематеріальні, інноваційні фактори розміщення. Оскільки нематеріальні фактори з більшими утрудненнями, ніж матеріальні, піддаються кількісній оцінці, це зажадало створення нового інформаційно-аналітичного інструментарію.

Важливим етапом у розвитку теорії розміщення стало дослідження процесу створення та поширення інновацій (нововведень). Т. Хегерстранд висунув теорію дифузії інновацій (його фундаментальна праця «Дифузія інновації як просторовий процес» вийшла у 1953 р.). Дифузія, тобто поширення, розсіювання по території різних економічних інновацій (нових видів продукції, технології, організаційного досвіду і т. п.), згідно з Т. Хегерстрандом, може бути трьох типів: дифузія розширення (коли інновація рівномірно поширюється в усіх напрямках від місця виникнення); дифузія переміщення (поширення) в певному напрямку і змішаний тип. Одна генерація (покоління) інновацій має чотири стадії: виникнення, дифузія, нагромадження, насичення. Теорія Т. Хегерстранда відбиває хвилеподібний характер дифузії генерації нововведення.

З теорією дифузії інновацій тісно зв'язана теорія їх життєвого циклу. Вона розглядає процес виробництва нових, інноваційних товарів як процес із декількома стадіями: поява нового продукту; зростання його виробництва; зрілість (насичення); скорочення. Лауреат премії з економіки пам'яті Альфреда Нобеля Пол Кругман довів, що на стадії масового споживання інновацій потрібні більші ринкові контакти, тому найсприятливішим місцем для розміщення інновацій є великі міста. Активне їх продукування може бути розміщене і в периферійних регіонах. Але це створить ризик для невеликих міст, оскільки слідом за стадією насичення починається зниження або припинення виробництва, поки не з'являться інші інновації в більших містах [3]. Відповідно до цієї теорії регіональна інноваційна політика повинна концентруватися на створенні сприятливих умов для інноваційної діяльності в менш розвинених регіонах, наприклад у вигляді створення освітніх і наукових центрів (технополіси, технопарки, науко-міста).

Теорії структуризації й ефективної організації інноваційного середовища спираються на функціональні властивості форм просторової організації виробництва та розселення – промислових і транспортних вузлів, агломерацій, територіально-виробничих комплексів, міських і сільських поселень різного типу.

Теорія полюсів зростання, що набула широкого визнання, підсилює теорію організації економічного простору А. Льоша [1], використовуючи більш сучасні досягнення економічної науки (зокрема, метод

«витрати – випуск» В. Леонтьєва). В основі теорії полюсів зростання, висунутої французьким економістом Ф. Перру [4; 5], лежить уявлення про визначальну роль галузевої структури економіки та, передусім, провідних інноваційних галузей, що створюють нові товари та послуги. Ті центри й ареали економічного простору, де розміщуються підприємства таких галузей, стають полюсами притягання основних факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективно їх використання. Це приводить до концентрації інноваційних підприємств і формування полюсів економічного зростання.

Ж. Будвіль (*J. Boudeville*) [6] показав, що як полюси зростання можна розглядати не тільки сукупності підприємств лідируючих галузей, але і конкретні території (населені пункти), що виконують в економіці країни або певного регіону функцію джерела інновацій і прогресу. За його визначенням, регіональний полюс зростання являє собою набір галузей, що розвиваються та розширюються, які розміщені в урбанізованій зоні та здатні викликати подальший розвиток економічної діяльності в усій зоні свого впливу. Таким чином, полюс зростання можна трактувати як географічну агломерацію економічної активності, або сукупність міст, яким властивий комплекс виробництв, що швидко розвиваються.

Х. Р. Ласуен (*J. R. Lasuen*) [7; 8] деталізував уявлення про полюси економічного зростання. По-перше, полюсом зростання може бути регіональний комплекс підприємств, пов'язаний з експортом продукції регіону (а не просто із провідною галуззю); по-друге, система полюсів і кожний з них окремо зростають за рахунок імпульсів, породжених загальнонаціональним попитом, що передається через експортний сектор регіону; по-третє, інноваційний імпульс зростання передається другорядним галузям за посередництва ринкових зв'язків між підприємствами, а також географічної периферії.

Теоретичні положення про полюси інноваційного розвитку використовуються багатьма країнами при розробці стратегій просторового економічного та інноваційного розвитку. При цьому ідеї поляризованого розвитку істотно по-різному діють для традиційних промислових регіонів і нових регіонів господарського освоєння.

У першому випадку поляризація відбувається в результаті модернізації та реструктуризації промислових і аграрних регіонів, створення в них передових (інноваційних) виробництв разом з об'єктами сучасної виробничої та соціальної інфраструктури. Такий підхід застосовувався у Франції, Нідерландах, Великобританії, Німеччині й інших країнах з досить високою щільністю господарської діяльності.

У другому випадку найбільш характерними полюсами інноваційного зростання стають промислові вузли й особливо територіально-виробничі комплек-

си (ТВК), які дозволяють комплексно освоювати природні ресурси, створюючи технологічний ланцюжок виробництв разом із відповідними об'єктами інфраструктури.

Протягом останньої третини ХХ століття розвинуті країни в міру свого втягування у відкритий ринок пережили не тільки технологічну, корпоративну і торгову перебудову економіки, але і нову територіальну концентрацію економічної діяльності. Найважливішим завданням у сфері регіональної політики стало при цьому формування інституціональних механізмів і інфраструктур інноваційної економіки на кожному рівні – наднаціональному, державному, регіональному, локальному. Так звана «економіка знань» спирається вже не на природні ресурси, а на людський капітал і тому ставить перед регіональною політикою питання про формування середовища для відновлення та розвитку людських і природних ресурсів. Істотно зростає роль гуманітарного фактора в забезпеченні економічного зростання. Прискореними темпами створюються інфраструктури, що забезпечують екологізацію господарської діяльності, інформатизацію управлінських процесів і капіталізацію людських ресурсів.

Колишній підхід до території як об'єкта індустріального освоєння й експлуатації, властивий індустріальній фазі розвитку, сьогодні уже не працює. Регіональна політика все більше здобуває характер оточення, трансформуючись у так званий просторовий розвиток.

Прийняття інноваційної моделі розвитку породжує ситуацію, в якій основна частка в доданій вартості дістається центрам управління інноваційними процесами. Ці центри, як правило, контролюються найбільшими транснаціональними компаніями, вони значно більш мобільні, ніж традиційне індустріальне виробництво, і можуть досить вільно переміщатися поверх адміністративно-територіальних границь. Відхід центра управління з території означає і переміщення центра прибутку, що перетворює розміщені на території технологічні комплекси у виробничі підрозділи – фактичні центри витрат, що несуть, до того ж, на собі всі екологічні та соціальні ризики.

Усе це призводить до нових диспропорцій у територіальному розвитку сучасних держав. Найбільш прибуткова діяльність, фінансовий і людський капітал починають концентруватися в невеликій кількості місць (центрах розвитку), де скупляються основні потужності інноваційної економіки – центри прийняття рішень, інформаційні технології, бази знань. Усі інші території переходять до розряду сировинної та технологічної периферії, стаючи постачальниками необхідних ресурсів і зонами розміщення застаріваючих технологій.

Існує кілька законів інноваційного розвитку, що діють у глобальному світі та приводять до становлення нової регіональної ієрархії.

По-перше, локальні (регіонально замкнуті) ринки в нову просторову організацію глобального світу просто не входять. Вони виключені з активного економічного життя і, по суті, не існують для світу «геоекономіки». Майбутнє таких регіонів у силу цієї обставини бачиться проблемним. Ситуація не може бути виправлена ніякими масштабними інвестиціями в основні фонди та соціальну сферу доти, поки не буде вирішене завдання інтеграції таких регіонів у глобальний ринок.

По-друге, у сучасному світі в кращому положенні знаходиться не той, хто виробляє товари, а той, хто керує їх потоками, хто залучає фінанси, авторські права, найбільш кваліфіковані кадри, хто придумує та поширює інноваційні технології. Для території здатність впливати на глобальні обміни конвертується у вартість активів, до якої додається своєрідна регіональна рента: можливість більш ефективно і диверсифіковано розпорядитися фінансами, одержати більшу плату за робочу силу, забезпечити велику ліквідність нерухомого майна тощо.

По-третє, одночасно віддаючи та приймаючи активи, території у світі геоекономіки мають різний баланс обміну, що фіксується не тільки в категоріях дефіциту чи профіциту торгового та платіжного балансів, але й у номенклатурі обмінюваних цінностей. Стан балансу та номенклатура обміну цінностей визначають статус регіону – його ринкові позиції.

По-четверте, державні інститути лише почасти керують новою регіоналізацією світу. Його сучасна геоекономічна ієрархія – багато в чому результат дій агентів глобального ринку, що хазяюють. Саме вони розміщують у просторі відкритого ринку свої активи, домагаючись їхньої найвищої сукупної вартості. Тому для величезної кількості регіонів ледве не єдиним реальним шансом змінити свої ринкові позиції у глобальній економіці є залучення зовнішніх інвестицій, включення регіону в таку економіку на умовах корпоративних і технологічних стратегій інвесторів.

Ще одним аргументом на користь зробленого висновку можуть служити такі міркування. Відомо, що світові інвестиційні потоки все більше концентруються в галузях виробництва й у сфері послуг з найбільш високими показниками доданої вартості. Саме їхній розвиток найбільшою мірою визначає сьогоднішній стан і перспективи світової економіки, а також відображає положення національних економік у світовій таблиці про ранги. Однак одна лише формальна приналежність до передового за світовими мірками способу господарської діяльності ще далеко не гарантує відповідним виробництвам підвищеної уваги інвесторів.

Інвестиційна привабливість – це комплексний показник, що формується географічними, політичними, правовими, економічними та багатьма іншими факторами. Широко розповсюджена в недавньому

минулому думка про те, що відносна дешевизна та висока кваліфікація робочої сили можуть відігравати вирішальну роль при виборі країни інвестування – сьогодні не одержала практичного підтвердження. Однією з характерних ознак глобалізації світової економіки є ще до кінця не зрозуміла багатьма країнами – претендентами до входження в клуб світової еліти – тенденція замикання основних інвестиційних потоків, а отже, і інноваційних виробництв, усередині розвинутих країн, рівень витрат на робочу силу яких – найвищий у світі. А з цього легко зробити висновок про те, що залучення інвестицій у більшість видів виробничої діяльності та сфери послуг і забезпечення їхнього розвитку в руслі світових процесів – надзвичайно складна проблема, особливо для нових країн і регіонів, яким необхідно додавати серйозних зусиль не лише для створення зовнішнім інвесторам прийнятних для них умов, але й витримувати при цьому напружену конкуренцію з великою кількістю інших претендентів на інвестиції.

Найбільш ефективні сучасні інноваційні економічні системи побудовані таким чином, щоб вони забезпечували масштабне відтворення наукових знань і забезпечували всебічне сприяння їх поширенню та комерціалізації. Останнє надає широкі можливості передовим країнам світу масштабно і без серйозних фінансових витрат використовувати не лише власний інтелектуальний потенціал, а і потенціал численного загону науковців з інших країн, насамперед – з менш розвинутих. Таким чином, стає цілком зрозумілим, що рівень науки, науково-технологічної сфери, освіти, наукоємність валового внутрішнього продукту – це показники, що сьогодні все більше визначають межу між бідними і багатими країнами, закладають підвалини майбутнього – чи благополуччя, чи постійного відставання в соціально-економічному розвитку незалежно від засобів організації національних економік.

Приклад США – найбільш яскравого та відомого представника країн, що активно використовують донорський інтелектуальний потенціал, – свідчить, що свою наукову систему вони на чверть формують за рахунок закордонних учених, а в пріоритетних напрямках НДДКР таких працює більше половини. За останні десять років лише зі східноєвропейських країн емігрувало в інші, головним чином, розвинуті країни, понад 200 тис. учених.

Особливістю «інноваційної революції», що йде, є і те, що змінюється не тільки економічний статус територій, обумовлений їхніми конкурентними позиціями у відкритому ринку, але і внутрішня організація економічного простору. Багато в чому ці зміни копіюють процеси розвитку корпоративних структур у бізнесі та встановлюють на глобальному ринку нову корпоративну організацію виробництва.

Сучасна форма організації інноваційної діяльності окремого економічного простору – це своєрідна мережева модель, яка є проєкцією виробничих мереж на територію, або так звані «мережі, прив'язані до місця».

На таких територіях господарська влада не концентрується, а розподіляється. Економічна міць такого регіону визначається не обсягами виробництва, а мобілізаційним ресурсом усієї мережі, її загальним впливом на глобальні обміни. Замість твердої спеціалізації, властивої ієрархічно організованим централізованим регіонам, мережним регіонам властива гнучка спеціалізація, здатність до інновацій. Багато в чому ці якості мережевих регіонів базуються на міждисциплінарному обміні інформацією та здатності до мобілізації інтелектуального потенціалу (концентрації розсіяного знання), характерних для виробничих мереж. Зібрані в загальну мережу кооперації та взаємодії (нехай і заснованих на взаємній конкуренції) підприємства утворюють виробничий кластер.

Однак не можна оголосити будь-який територіально-виробничий комплекс підприємств і виробництв кластером. Цінність останнього полягає не стільки в комплексності, скільки, по-перше, у наявності внутрішнього конкурентного середовища (кластер не є вертикально-інтегрованою компанією), а по-друге, у присутності кластера в глобальній економіці, у наявності в нього сильних конкурентних позицій на глобальному ринку. Зазвичай на території існує обмежена кількість кластерів, але саме вони забезпечують конкурентоздатність регіону.

Кластери в більшості випадків включають компанії, що випускають продукцію кінцевого споживання; компанії з надання послуг; постачальники спеціалізованих факторів виробництва, компонентів, машин, а також сервісних послуг; фінансові інститути; фірми в супутніх галузях. У кластери також входять фірми, що працюють у каналах збуту продукції; виробники побічних продуктів; спеціалізовані організації інфраструктури; організації, що забезпечують навчання та підготовку кадрів, проведення досліджень і надання науково-технічних послуг, інформаційне обслуговування; а також агентства, що встановлюють стандарти. Урядові агентства, що справляють істотний вплив на кластер, можуть розглядатися як його частина. І, нарешті, багато кластерів включають торгові асоціації й інші спільні структури приватного сектора, що підтримують членів кластера. Висока конкурентоздатність території на відкритому ринку тримається, перш за все, за рахунок позицій окремих кластерів, тоді як поза ними навіть найрозвинутіша економіка може давати посередні результати. Не буде перебільшенням твердження, що в сучасній економіці конкурують не окремі підприємства та галузі, а кластери.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумок розгляду процесів інноваційного розвитку в контексті його територіальної організації, сформуємо завершальний висновок. Уже до кінця минулого століття регіональна політика, як політика індустріалізації, перестала виконувати та забезпечувати функцію розвитку певного економічного простору. Промислові регіони виявилися неконкурентоспроможними у глобальній економіці, особливо в частині масового освоєння інновацій, оскільки їхні основні фонди, промислові підприємства стали швидко втрачати значення ключових ресурсів розвитку. Мережеві регіони почали вигравати в перших у глобальній конкуренції за найголовніший ресурс розвитку – людей, які володіють ключовими кваліфікаціями, а головне – ентузіазмом розвитку. Відповідно, не зовнішня промислова експансія та великі індустріальні будівництва, а інтегровані у кластери високотехнологічні малі та середні підприємства, наукові й освітні установи та ефективна інфраструктура – стають у XXI столітті символом конкурентоздатних, перспективних і процвітаючих територій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Лёш А. Пространственная организация хозяйства. М.: Наука, 2007. 664 с.
2. Айзард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. / пер. с англ. В. М. Гофмана, Ю. Г. Липеца, С. Н. Тагера. М.: Прогресс, 1966. 660 с.
3. Fujita M., Krugman P. R., Venables A. J. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. The MIT Press, 2001. 384 p.
4. Perroux F. *L'Eroup sans rivages*. Grenoble: Press universites de Grenoble, 1954. 859 p.
5. Перру Ф. Экономическое пространство: теория и приложения / пер. с англ.. А. Горюнова. *Пространственная экономика*. 2007. № 2. С. 77–93.

6. Boudeville J. Les espaces économiques. 1970, *L'Actualité économique*. 1962. Vol. 38. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.7202/1002559ar>
7. Ласуэн Х. Р. Урбанизация и экономическое развитие: временное взаимодействие между географическими и отраслевыми кластерами. *Пространственная экономика*. 2010. № 1. С. 68–104.
8. Lasuen J. R. On Growth Poles. *Urban studies*. 1969. Vol. 6. No. 2. P. 137–161.

REFERENCES

- Ayzard, U. *Metody regionalnogo analiza: vvedeniye v nauku o regionakh* [Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science]. Moscow: Progress, 1966.
- Boudeville, J. "Les espaces economiques. 1970". *L'Actualite economique*, vol. 38, no. 1 (1962). DOI: <https://doi.org/10.7202/1002559ar>
- Fujita, M., Krugman, P. R., and Venables, A. J. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. The MIT Press, 2001.
- Lasuen, J. R. "On Growth Poles". *Urban studies*, vol. 6, no. 2 (1969): 137-161.
- Lasuen, Kh. R. "Urbanizatsiya i ekonomicheskoye razvitiye: vremennoye vzaimodeystviye mezhdou geograficheskimi i otraslevymi klasterami" [Urbanization and Economic Development: Temporary Interactions between Geographic and Sectoral Clusters]. *Prostranstvennaya ekonomika*, no. 1 (2010): 68-104.
- Lesh, A. *Prostranstvennaya organizatsiya khozyaystva* [Spatial Organization of the Economy]. Moscow: Nauka, 2007.
- Perroux, F. *L'Eroup sans rivages*. Grenoble: Press universites de Grenoble, 1954.
- Perru, F. "Ekonomicheskoye prostranstvo: teoriya i prilozheniya" [Economic Space: Theory and Applications]. *Prostranstvennaya ekonomika*, no. 2 (2007): 77-93.